İSKENDER PALA ARMAĞANI

Editör: Nagihan Gür

Kapı Yayınları 765
Edebiyat 310

İSKENDER PALA ARMAĞANI
Editör: Nagihan Gür

1. Basım: Haziran 2021

ISBN: 9978-625-7706-42-1
Sertifika No: 43949

Kapak Tasarımı: Yasin Çetin
Sayfa Tasarımı: Zeliha Güler

© 2021, bu kitabın yayın hakları Kapı Yayınları'na aittir.

Kapı Yayınları
Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76
e-posta: bilgi@kapiyayinlari.com
www.kapiyayinlari.com

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Matbaa Sertifika No: 45099
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa/İstanbul
Tel: (212) 674 97 23 Faks: (212) 674 97 29

Genel Dağıtım
Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (212) 511 53 03 Faks: (212) 519 33 00

Kapı Yayınları, Alfa Yayın Grubu'nun tescilli markasıdır.

Prizrenli Şem'î Dîvânı ve Unutulmuş Türkçe Kelimeler Üzerine Notlar

Hayati Develi*

1980 yılının sonu ve 1981'in ilk ayları idi. Erzurum Atatürk Üniversitesinde öğrenciyim. Memleketim Uşak'tan Bahar dönemi için Erzurum'a döneceğim. O yıllarda bir amca Ulu Caminin alçak avlu duvarlarının üzerinde dinî içerikli kitaplar satardı. Otobüs garajına giderken buradan geçiyor yolum. Şöyle birkaç dakika kitaplara baktım. Eski yazılı bir kitap gözüme ilişti. Osmanlıca öğreniyoruz ya, hevesli ve meraklıyız. Biraz okumaya çalıştım. Kitap, Türkçe ve bir yazma. "Bu nedir?" diye sordum amcaya, "Farsça mıymış, neymiş; hocalar bakmışlardı!" dedi. Anlaşılan benden önce bakanlar çok da değerli bulmamışlar. Kitabı almak istedim, amca da çok nazlanmadan uygun bir bedelle verdi. Birkaç gün daha Uşak'ta rahmetli babaannemin yanında kaldım ve tabii bu heyecan verici yazmayı okumaya çalıştım. Ne kadar okuyabildim, bilmiyorum; ama bunun Şem'î adlı bir şairin divanı olduğu anladım. Tabii o zamanlar bırakın interneti, arama motorlarını, bilgisayar bile yok hayatımızda. Fakülteye dönünce ilk işim bu yazmayı alıp rahmetli hocam Halûk İpekten'in kapısını çalmak oldu Yazmayı ona gösterdim, gözlüğünün üzerinden şöyle biraz baktı, sonra masasından içinde bilgi fişleri olan büyükçe bir kutuyu karıştırdı. Birini çıkardı: "Bu Şem'î, Prizrenli Şem'î olsa gerek! Divanın bilinen bir nüshası yok." dedi. Böylece Şem'î hakkındaki ilk araştırmamı tamamlamış oldum. Bundan sonra son sınıfa kadar

* Öğretim Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Dilbilimi Bölümü. e-posta: develi@istanbul.edu.tr

zaman zaman *Dîvân*'ı okumaya, Prizrenli Şem'î hakkında notlar yazmaya başladım. O zamanlar, bitirme tezi yapılırdı. Ben "Azerî Türkçesi Lugati" isimli bir çalışmayla meşgul olduğum için bu yazmayı arkadaşım Osman Baş bitirme tezi olarak hazırladı.

Şem'î'nin kataloglarda hep başka Şem'îlerle karıştırıldığını İsmail Ünver Hoca'nın makalesinden öğrendim.[1] Sonra Manchester ve Kahire nüshalarından haberim oldu. Arkadaşlarım M. A. Yekta Saraç ve Musa Duman'la birlikte bu nüshaların edisyon kritiğini yapmaya karar verdik, başladık; rahmetli Ali Tanyeri'yi ziyaret edip onun Şem'î ile ilgili notlarını da aldık; ancak çalışmayı tamamlayamadık. En sonunda *Şem'î Dîvânı*'nın edisyon kritiğini hazırlama ve yayımlama işi başka bir meslektaşıma nasip oldu. Murat A. Karavelioğlu, *Dîvân*'ın bilinen üç nüshasının edisyon kritiğini doktora tezi olarak hazırladı ve yayımladı.[2]

Muhtasaran anlattığım bu hikâyeden dolayı benim Şem'î'nin *Dîvânı*'na karşı ayrı bir muhabbetim vardır. Sultan Selim ve Süleyman devirlerini idrak etmiş bu şairin sağlam, revnaklı bir Türkçesi; tabiî, âşıkane ve sıcak bir söyleyişi vardır. Hayat tarzı itibariyle kendi döneminde çok rahat bir ömür sürmeyen ve cismanî varlığı da bir "hayâl"e dönen Şem'î, edebiyat tarihlerimizde de bir "hayâl"e dönmüş, hakettiği ilgiyi görmemiştir. Belki o bunu çok da umursamıyordu:

Dost medhinden ne şâdî zemm-i düşmenden ne gam
Fârîğ ü âzâdeyem birdür yanumda medh ü zemm[3]

diyen ve cismanî varlığı aşk yüzünden âdetâ bir hayâle dönen Şem'î'nin *Dîvânı*'nı öylesine okurken hafızamın bir köşesine yazılıveren birkaç beyti:

Ben gedâ itsem n'ola sen şâh-ı hûbân ile bahs
Işkdur bu itdürür mûrı Süleymân ile bahs[4]

---

[1] İsmail Ünver, "Şem'î Şem'ullâh," *Türk Dili* 397 (1985), 38-43.

[2] Prizrenli Şem'î, *Şem'î Dîvânı* (*İnceleme-Metin-Tıpkıbasım*), Haz. Murat A. Karavelioğlu (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014).

[3] Prizrenli Şem'î, *Şem'î Dîvânı*, 197.

[4] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 143.

[...]

Nice bir al geyüp mâh-likālar nice bir
Nice bir gün gibi dünyāyı yakalar nice bir[5]

[...]

Âr idermiş beni öldürmeğe ol sîm-tenüm
Varayın yalvarayın boynuma takup kefenüm[6]

[...]

Vefâdan çünki hazzuŋ yok düşürme göŋlümi bende
Yöri var ey cefâ-pîşe senüŋ sende benüm bende[7]

[...]

Gam u şād geçermiş çünki bildük
Bir iki gün ya agladuk ya güldük[8]

Sultan Süleyman'a sunulmuş birden fazla kasidesi var. Şahsî kütüphanemde bulunan müstakil tek yazma nüsha muhteşem bir Kanunî kasidesiyle başlar ve onun seferlerinden birini tasvir eder. Öyle bir tasvir ki, kelimeler bir sinema filminin sekansları gibi canlanıp tuğların çıkışı, sefer haberinin yayılması, ordunun hazırlığı, Sultan ve ordusunun bütün ihtişamıyla şehirden uğurlanışı, düşmanla cansiparâne boğuşma, fetih ve muzafferiyet gözlerinizin önünde yeniden hayat bulur:

Cekdi sultân-ı zafer gün gibi bir subh livâ
Kûs-ı nusret çalınup toldı cihân sıyt ü sadâ

beytiyle başlayan bu kaside,

Bir avuç kan ne-dürür k'eyleyevüz anı diriğ
Bir nefes cân ne-dürür k'olmaya cânana fedâ

---

[5] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 157.

[6] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 198.

[7] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 222.

[8] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 241.

beytiyle devam eder. Savaşın en şiddetli anı sanki oradaymış gibi tasvir edilir:

Âb-ı tîğiyle karup yirlere düşmen kanın
Gâzîler atları ayağına yakdı hınnâ

Yaylar çatdı kaşın dürdi siperler yüzini
Gösterür her birisi düşmene yüz derd ü belâ

Tîğler dil uzadup dir ki ciğer-dâr kanı
Sünüler yalmanup eydür kanı kalb-i a'dâ[9]

Bu yazının amacı Prizrenli Şem'î'yi ve eserini tanıtmak değil. Bir edebiyatbilimci olmadan uzun yıllar bu eserle hemhâl olmuş olmanın heyecanını paylaşmak istedim. Bu çalışmada ben, *Şem'î Dîvânı*'nda geçen bazı Türkçe kökenli kelimeler üzerinde duracağım.

Şem'î Dîvânı'ndaki Unutulmuş Türkçe Kelimeler Üzerine

16. yüzyıl, Batı Oğuzcasının imlâ ve söyleyiş olarak standartlaşma sürecinin tamamlandığı bir dönem olmakla birlikte dil hem sesbilgisi hem de şekilbilgisi bakımından gelişmeye devam etmektedir. Türkçe, üslûp bakımından Sultan Veled'in Türkçesinden çoktan uzaklaşmış, ses ve şekil bakımından 14. ve 15. yüzyıllardan farklılaşmış, sözvarlığı açısından da belli bir kıvam kazanmıştır. 16. yüzyıl, Eski Türkiye Türkçesinin kimi şekil özelliklerinin bütünüyle kaybolmadığı, eski ve yeni biçimlerin bir arada kullanıldığı bir geçiş dönemidir.

Teklik şahıs eki +vAn seyrek de olsa (sadece 1 örnekte) kullanılmaktadır; bunun daha yeni biçimi olan +Am ise yine aynı beyitte 3 defa geçer:

'Aceb zâhid miyem yâ büt-perestem
Özümden bî-haberven şöyle mestem[10]

---

[9] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 83-84.

[10] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 124.

Çokluk şahıs eki +vUz, bilhassa -A ekinden sonra, sıklığı azalsa da (3 yerde) hâlâ kullanılmaktadır: eyleyevüz (Kaside, 2/19), olavuz (73/3), idevüz (100/2):

Umaruz nûr-ı cemâlün-ile müşerref olavuz
Ka'be-i kûyuŋadur çünki bizüm niyyetümüz[11]

Yaygın olan -Up yanında -UbAn zarf-fiil eki de canlılığını korumaktadır, ancak sadece bir yüzyıl sonra bu ekin de yerini tamamen –Up'a bıraktığı söylenebilir:[12]

Der-i meyhâneye cârûb édüben müjgânum
Yüz sürüp pîr-i mugânuŋ varayın hizmetine [13]

Eski Türkiye Türkçesinde gelecek zaman teşkili -IsAr ekiyle yapılıyorken 16. yüzyıldan itibaren -AcAk sıfat-fiil ekinin gelecek zaman teşkilinde kullanılmaya başlandığı ve -IsAr'ın sıklığının azaldığı söylenebilir.[14] *Şem'î Dîvânı*'nda gelecek zaman ifade eden -AcAk ekine rastlanmıyor; -IsAr ise 2 yerde geçiyor: bakmayısar (168/2), andurısar (188/3).

Eski Türkiye Türkçesinde kullanılan -IcAk zarf-fiil eki günümüz Türkçesindeki -IncA zarf-fiil ekinin semantik işlevlerini yerine getirmekteydi. -IncA zarf-fiil eki ise 'IncAyA kadar' anlamını ifade ediyordu. Birincisinden ikincisine geçişte 16. yüzyıl bir ara dönem gibidir; -IcAk hâlâ işlevini sürdürmektedir, ancak bilhassa olumsuz fiil gövdelerinde -IncA bugünkü anlamına kavuşmaya başlamıştır. Bu gelişmeleri *Şem'î Dîvânı*'nda takip edebiliriz:

Göricek hey'et-ile hasm 'asâ-yı kadrün
Her ser-i mûy olur tenlerine ejderhâ[15]

---

[11] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 173.

[12] Hayati Develi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995), 117-118.

[13] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 221.

[14] Mertol Tulum, *Osmanlı Türkçesine Giriş* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2009), 382-385

[15] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 84.

Gül yüzünle dehenün vasf i d i c e k bâd-ı sabâ
Taralup gonca gibi gül yakasın çâk eyler[16]

Bir örnekte olumsuz fiil gövdesiyle kullanılmıştır:

Bâr-ı gam-ı dünyâyı dilden götür ey sâkî
Mest o l m a y ı c a k itmez dil devr-i zamândan haz[17]

Olumlu fiil tabanlarında -IncA eki hâlâ '-ıncaya kadar' anlamını teşkil etmekteyse de (Giceler tâ subh o l ı n c a gerçi kim bîdârsın),[18] olumsuz fiil tabanlarında '-dığı zaman' anlamlarını teşkil etmektedir:

N'iderler cânı cânân o l m a y ı n c a
N'iderler derdi dermân o l m a y ı n c a[19]

Baş k o m a y ı n c a ayaga devr-i zamânede
Şem' ü sürâhî olmadı meclisde ser-firâz[20]

Gökde hâcet kapusın açmadı miftâh-ı du'â
G ö r m e y i n c e der-i meyhâne-i 'işkı meftûh[21]

Türkçe 16. yüzyılda ifade, üslûp özellikleri ve sözvarlığı yönünden yüksek bir kıvama erişse de bu yüzyıldan itibaren dilin sözvarlığında Türkçe kökenli sözler aleyhine bir değişme yaşandığı da açıktır. Önceki dönemlerde sıklıkla görülen Türkçe kökenli kelime ve tabirler yavaş yavaş unutulmaya, yerlerini Farsça ve Arapça alıntılara terk etmeye başlamışlardır. *Tarama Sözlüğü*'ndeki kelimelere ait tanıkların yüzyılları incelendiğinde bu süreç açıkça görülmektedir. Devletin bir imparatorluk niteliği kazanması, farklı ana dillere sahip kimselerin entelektüel iletişim ve üretimlerinde Türkçeyi kullansalar bile Arapça ve Farsça sözvarlığının

---

[16] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 169.
[17] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 183.
[18] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 208.
[19] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 224.
[20] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 173
[21] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 145.

ortaklığını tercih etmeleri, Türkçe kökenli kelimelerin kullanım sıklıklarını etkilemiş ve hatta unutulmalarına yol açmıştır. Bu kelimelerin çoğunu 17. yüzyıldan itibaren Türk kökenli ilim adamları tarafından hazırlanan iki dilli sözlüklerde buluyoruz ki bunlarda umumiyetle bu gibi kelimelerin kullanım sınırlarının darlığına dikkat çekilmiştir.

Şem'î, kaynaklarda Prizrenli olarak kaydedildiğine göre bugünkü Kosova devletinin sınırları içinde doğmuş ve yetişmiş olmalıdır. Onun Türkçesinde, merkezde eser veren bütün sanatçılarda olduğu gibi, ağız özellikleri yoktur; ancak, sonraki dönemlerde az kullanılan veya tamamen unutulan pek çok kelime vardır. Bu kelimelerin önemli bir kısmı sonraki devirlerde ya tamamen unutulmuş veya anlamı değişmiştir. *Dîvân*'da geçen kimi tamamen unutulmuş, kiminin anlamı değişmiş bazı kelimeler şunlardır:

assı 'fayda, menfaat' 61/3, azıt- 'kaybetmek, yolunu şaşırmak' 71/2, bön düş- 'aldanmak' 185/1, bön düşür- 'aldatmak' 93/4, bur- 'bükmek, çevirmek' 80/2, çıŋrat- 'çınlatmak' 101/5, depren- 'hareket etmek'14/22, depret- 'hareket ettirmek' 62/1, déril- 'toplanmak' 5/9, 6/25, dür- 'buruşturmak' 14/24, 28, em 5/25, 115/5, emsem 52/4, 'ilaç, çare', götür- 'kaldırmak' 4/2, 8/2, göynük 'yanık, acılı' 39/2, 7, 97/3, güy- 'beklemek, muntazır olmak' 8/19,érgür- 'ulaştırmak' 6/3, 49/2, issi 'sahibi' K 8/39, 41/9, ḳar- 'karıştırmak' 2/21, kayur- 'kaygılanmak' Müs. I/3, oŋ- 'iyi olmak, düzelmek' 74/4, 92/4, öykün- 'taklit etmek' 10/9, 10, 17/7, 48/2, 62/6, 93/3, sı- 72/9 'kırmak', sın- 'kırılmak' 98/5, sin 'kabir, mezar' 63/7, söyin- 'sönmek' 69/5, suvar- 'sulamak' 53/6, tapu 'itaat, hizmet' 5/5, 5/13, tur- 'kalkmak' M 10, 15, turgur- 'durdurmak' 52/3, ucından 'yüzünden, sebebiyle' 51/2, üşen- 'sıkılmak, üzülmek; korkmak, çekinmek' 53/1, 78/2. yalman- 'arzulamak' 2/24, yapıl- 'kapanmak' 15/29, yas- 'gevşetmek' 53-7, yasdan- 'bir yere gitmek, ziyaret etmek' 58/2. yélte- 'teşvik etmek, kışkırtmak' 75/5, yél- 'koşuşturmak, acele etmek' K 9/4, yön- 'yönelmek' K 10/28 vs.

Bu çalışmada bunlardan birkaçının yapıları üzerinde durulacaktır:

öykünmek

Öykün- fiiline TürkS.'te "Birinin yaptığı gibi yapmak, birine veya bir şeye benzemeye çalışmak, taklit etmek" anlamı verilmiş, yapısı ve kökeni gösterilmemiştir. KubbL.'de köken konusunda "Kökü belli değildir" açıklaması yapılmıştır. Gülensoy, bu kelimeye yer vermemiştir.[22] Clauson, kelimeyi ötkün- ~ ötgün- fiiliyle birleştirir; bunları eşbiçimlik olarak ele alır ve fiili DLT'de geçen ötüg 'rica, arz' isim kökünden yapılmış dönüşlü bir yapı olarak açıklar.[23] Kâşgarî, ötgün- fiilini şöyle açıklamaktadır: "*Ol maŋa ötgündi* 'O yaptığım şeyde beni taklit etti ve benimle yarıştı'; *Karga kazka ötgünse butı sınur* 'Karga kuvvette kazı taklit ederse ayağı kırılır'.[24] Sevortyan, ötkün- ~ öykün- biçimlerinin tarihî ve çağdaş Türk dillerindeki farklı fonetik biçimlerini ve anlamlarını ayrıntılı bir şekilde vermiştir.[25] Sevortyan'daki örneklerden /y/'li biçimlerin Batı Türkçesine ve bilhassa Türkiye Türkçesine has olduğu göze çarpıyor. Bu çalışmada her iki biçim için de farazî bir *öt- ~*öy- kökü önerilmiş, bu kökten -KI- eki ve dönüşlülük eki -n- ile ötkün- ~ öykün- biçimlerinin türemiş olabileceği varsayılmıştır. Bu fiilden fiil yapan -KI- eki Clauson,[26] Gabain,[27] Erdal,[28] Ölmez[29] gibi kaynaklarda zikredilmemiştir. Buradaki ek -(X)k- olarak alınırsa[30] belki şöyle bir açıklama yapılabilir: *öt-(ü)k-(ü)n- > ötkün- ~ *öy-(ü)k-(ü)n- > öykün- .

---

[22] Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü-Etimolojik Sözlük Denemesi*, Cilt: 2 (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007).

[23] Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* (Oxford: Oxford University Press, 1972), 52.

[24] Ahmet Bican Ercilasun - Z. Akkoyunlu (Haz.), *Kâşgarlı Mahmud, Dîvânu Lugâti't-Türk: Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), 116.

[25] ESTY (1974), 515-516

[26] Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.*

[27] Annemarie von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. Mehmet Akalın (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988).

[28] Marcel Erdal, *Old Turkiç Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*, Cilt: I –II (Wiesbaden: Otto Harrossowitz, 1991).

[29] Mehmet Ölmez, *Köktürkçe ve Eski Uygurca Dersleri* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2017).

[30] Marcel Erdal'ın -(X)k- ekiyle ilgili verdiği örneklerden bazıları: al-ı-k-, aşık-, bölük-, öçük-, soruk- vs. bk. *a.e.*, 645-649).

Tarihî Türkiye Türkçesi metinlerinde sadece öykün- olarak karşımıza çıkan kelime 18. yüzyıldan sonra sözlükler dışında görülmez.[31]

Öykünmek günümüz Türkçesinde doğal olarak yaşayan bir kelime değildir. Bu kelime tamamen unutulmuşken, dil devrimi sürecinde "taklîd etmek" karşılığı olarak diriltilmiş ve nispeten yayılmıştır.[32] Tietze, bu kelimenin anlamını vermiş (öykin-/öykün-), yapısını açıklamamıştır; onun Türkiye Türkçesi ağızlarına ait bir kelime olarak verdiği öykün- 'anlatmak, söylenmek' için gösterdiği tanık ise anlamla uyuşmaz ve ancak 'taklit etmek' anlamı için tanık olabilir; yani bir tür neolojizmdir.[33]

Şem'î Dîvânı'nda sekiz yerde geçtiği tespit edilebilmektedir. Hem 16. yüzyılda hem de *Dîvân*'da sıklığı yüksek bir fiildir:

Öykünürmişsin déyü ol mâha şem'ün dem-be-dem
Üşdiler pervâneler başına odlar yakdılar[34]

Kâfir oldı déyü nergis gözine öykünübeni
Kaldurur barmagını getürür îmân gonca[35]

---

[31] TS, V, 3146-3151.

[32] 1934'te yayımlanan *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi*'nde, 'taklit' maddesine karşılık olarak, muhtelif anlam nüanslarını da karşılamak üzere 10, 'taklit etmek' birleşik fiili için 28 kelime tespit edilmiştir. Bunlardan *taklit* için: 4. öykü, 5. öyküç; *taklit etmek* için: 7. öğkünmek, 8. öktenmek, 9. ökünmek, 10. örkünmek, 11. örünmek, 12. ötkenmek, 13. ötkünmek, 14. öykünmek, 15. öykenmek, 16. öykmek, 17. öykünmek aynı fiilin tarihî metinlerden ve ağızlardan derlenmiş biçimleridir. Bunlardan ötkenmek Çağatayca lügatlerden, ötkünmek DLT'den, öykünmek ve öykenmek Türkiye Türkçesi ağızlarından ve tarihî Türkiye Türkçesi metinlerinden derlenmiştir. (TD, I, 739-740). *Tarama Dergisi*'nin *Türkçeden Osmanlıca'ya İndeks* alt başlığını taşıyan ikinci cildinde ötkenmek, ötkünmek, övkünmek, öygünmek, öykenmek, öykünmek kelimelerine 'taklit etmek, imtisal etmek' anlamları verilmiştir. (TD, II, 1148-1150). Türkiye Türkçesi metinlerinde ve ağızlarında daha sık geçen öykünmek biçimi, TürkS.'ün 1945'deki ilk baskısına *Tarama Dergisi* [T.D.] refesansıyla alınmış ve 'Birinin yaptığı gibi yapmak, *imtisal etmek, *taklidetmek' anlamı verilmiştir.

[33] Andreas Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, Cilt: VI, Haz. Emine Yılmaz - Nurettin Demir (Ankara: Tüba Yayınları, 2018), 248-249.

[34] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 159.

[35] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 223.

g ö y ü n m e k , g ö y n ü k

Eski Türkçe dönemi metinlerinden itibaren görülen çeşitli türemelerin kökü olan fiil, iki önemli dönem sözlüğünde farklı ses değerleriyle ele alınmıştır: k ö n -[36] ve k ü ń -[37]. Öncelikle fiilin ünlüsünü Clauson dar (/ü//) olarak değerlendirirken, DTs geniş /ö/ olarak değerlendirmiştir. Gabain, Göktürk ve Uygur yazıtlarındaki /ny/ foneminin yazmalarda birer ağız özelliği olarar /n/ ve /y/ şeklinde dallanmasına işaret eder;[38] kön- ve köy- biçimleri yazmalarda tespit edilmiştir.[39] Fiilin son sesinin DTs'de /ŋ/ olarak değerlendirilmesi, muhtemelen DLT'de 'Argu lehçesi' kaydıyla verilen k ö n - "otuŋ köndi' maddesine[40] dayandırılmıştır; ancak hem DTs'nin hem de sonraki yayınların dar ve geniş yuvarlak ünlüler arasındaki tercihi nasıl yaptıkları açık değildir. Clauson, DLT'deki Argu malzemesini de kendi içinde tutarlı olarak k ü n - şeklinde yorumlamış; Räsänen, farazî *k ö ń - ~ *k ü ń - [köny / küny] kökünü sonraki biçimlerin kaynağı saymıştır[41]. Clauson'da bu ḳ ü ń - biçimindedir. Nihayet ESTY, mevcut verileri ve tartışmaları göz önünde tutarak farazî biçimi k ö ń - olarak kabul eder.[42] Eski Uygur yazmalarından itibaren takip edilebilen n ~y dallanması tarihî metinler boyunca ve çağdaş Türk dillerinde karşımıza çıkmaktadır: Hal. k i e n -[43], Krg. k ü y - , Kzk. k ü y, Krkl. k ü y -, Tat., Bşk. k ű y -, Urm. k ü y -, Özb. k ú y -, Hak. k ö y - , Sal. k ö y - Trkm. k ö y -.

---

[36] DTs, 314.

[37] Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, 726.

[38] Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, § 31.

[39] Kemal Eraslan, *Eski Uygur Türkçesi Grameri* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2012), 583; Şinasi Tekin, *Uygurca Metinler II: Maytrısimit-Burkancıların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma-Uygurca İptidaî Bir Dram* (Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1976), 419.

[40] Ercilasun - Akkoyunlu, *Kâşgarlı Mahmud, Dîvânu Lugâti't-Türk: Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, 242.

[41] Martti Räsänen, *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen* (Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1969), 307.

[42] ESTY (1997).

[43] Gerhard Doerfer - Semih Tezcan, *Wörterbuch des Chaladsch (Dialect von Charrab)* (Budapest: Akademiai Kiadõ, 1980), 151

Bunlardan /ö/'lü biçimlerin Oğuz grubu Türk dillerinde, /ü/'lü biçimlerin Kıpçak grubu Türk dillerinde karşımıza çıktığı görülüyor ki, bu iki - grup arasında düzenli bir ses denkliğidir.

Tarihî Türkiye Türkçesi metinlerinde göy- şekli tespit edilmemiştir; göy- fiiline TürkS. *halk ağzı* kaydı düşerek 'yakmak' anlamı vermiştir.[44] Bu kökten türemiş dönüşlü göyün- 'yanmak' fiili ve bundan türemiş göynük (< göyün-ü-k) 'yanmış, yakılmış', göynüklü (< göyünük+lü) 'yanık, gönül yakıcı, acıklı' kelimeleri kullanılmıştır.[45] 17. yüzyıl sonlarında kaleme alınmış olan Meninski'nin *Thesaurus*'unda göyünmek, göyünemek, göyündürmek, göynük, göyünmiş kelimeleri kaydedilmiştir.[46] Bütün türemelerin 16. yüzyılın sonlarından itibaren metinlerde seyrek görüldüğü TS, III'teki tanıkların dönemlerinden anlaşılmaktadır.

Şem'î Dîvânî'nda göyünmek (1) ve göynük (4) kelimeleri kullanılmıştır:

Âteş-i derd ü belâ içre yalıncak göricek
Şem'i-yi sûhteye dédi göyündi özümüz[47]

Gül gibi göynüklerüŋden incinür sanma beni
Âşıka altun beneklü câmelerdür dâglar[48]

Def gibi gögsüŋ dögüp bagruŋ delersin ney gibi
Şem'iyâ göynüklerüŋ her dem cigerler dâglar[49]

---

[44] 1945'teki ilk baskısından itibaren göymek 'yakmak' fiili TürkS.'te yer almıştır; 2005'ten itibaren halk ağzı anlamında *hlk.* kısaltmasıyla yer almaktadır. Bunun kaynağı *Lehce-i Osmânî* ve ondan yararlanan *Kāmūs-ı Türkî* olmalıdır. DS'de göy- şekli kaydedilmemiştir; ancak Trabzon'dan derlenen köy- 'yanmak, kavrulmak, kararmak' şekli elbette bu bölgenin ses özelliklerine uygun biçimdir. Niğde'den derlenen güy- "yemek yanık kokmak" fiilinin de ünlü darlaşmasına uğraşmış bir varyasyon olduğu açıktır. göyne- ve göynük kelimeleri de çeşitli fonetik ve semantik varyasyonlarıyla aynı kaynakta tespit edilmiştir. Bk. DS, II.

[45] TS, III, 1795-1807

[46] Meninski, *Thesaurus*, 4101-4102; Mertol Tulum, *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 771.

[47] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 172.

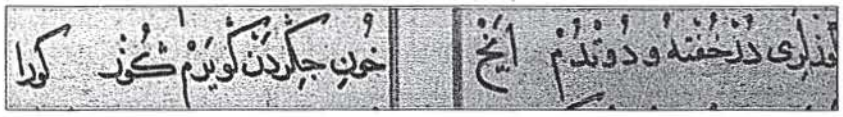
[48] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 153.

[49] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 154.

güymek

Clauson, Eski Türkçede 'beklemek' temel anlamına sahip küḏ- fiilinin daha sonra küt- ve küy- olmak üzere iki fonetik dala ayrıldığını, bunların semantik olarak da farklılaştığını söyler.[50] küt- fiili 'başında durup korumak, nezaret etmek; gütmek" anlamını, küy- biçimi ise 'beklemek, muntazır olmak, gözlemek' anlamını kazanmıştır. Her iki fiilin de bu anlam dallanmasıyla birlikte yaşadığı lehçeler olduğu gibi tek şekilde her iki anlamın yaşadığı lehçeler de vardır. Mesela Tat. ve Bşk. kűt- [көт-] fiili '1. beklemek, 2. gütmek'; Kzk. küt- 'beklemek', Krg. küt- "beklemek, gütmek', Urm. küt- "gütmek', Kum. gúy- 'yanmak', kút- 'nezaret etmek, bir işi yerine getirmek', Az. güd- 'gözetlemek, gözlemek, muhafaza etmek' anlamlarındadır.

Türkiye Türkçesinde canlı olan güt- fiilinin bu kökten geldiği açıktır. Eski Türkçede kelime başındaki ön damaksı ötümsüz /k/ fonemi Türkiye Türkçesinde ötümlüleşmiştir: kel- > gel-, ket- > git-, kök > gök gibi. Buna göre ET küḏ- > TT güt- 'çiftlik hayvanı gütmek' olmuştur. küḏ- fiilinin diğer fonetik dalı ise küḏ- > küy- > güy- 'muntazır olmak. gözlemek, beklemek'tir. *Tarama Sözlüğü*'nde gösterilen birçok tanık küy- şeklinde yorumlanmış olsa da[51] hem Türkiye Türkçesinin tarihî fonolojisi itibariyle[52] hem de ilk dönem metinlerindeki bazı örneklerin yazmalarda üç noktalı kef ile yazılmış olması dolayısıyla fiilin Türkiye Türkçesindeki ses değerini güy- olarak tespit etmek gerekir. 14. yüzyıl metni olan *Kadı Burhaneddin Dîvânı*'nda bu kelimenin üç noktalı kef ile /g/ olarak tespit edilmiş olması, bu konuda yeterli delildir.



[50] Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, 701.

[51] TS, IV, 2780-2784.

[52] Hayati Develi, "Eski Türkiye Türkçesinde /K/ - /G/ Ses Birimlerinin Yazılışı," *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* XXIX (2000), 31-34. Meninski'nin Thesaurus'unda (s. 4101) bu kelimenin güymek şeklinde tespiti, bu konudaki yerleşik yanlışı ortadan kaldırır. Ayrıca bk. Tulum, *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, 784.

Gözleridür ḫufte vü dutdum ayaḫ
Ḫūn-ı ciğerden güyerem göz göre[53]

Kelimenin olması gerektiği şekilde /g/'li değerlendirildiği çalışmalar da vardır[54]. Bu noktaya böylece işaret ettikten sonra, *Şem'î Dîvânı*'nda bir yerde geçen ve nâşir tarafından küy- şeklinde yorumlanan fiilin de güy- olması gerektiğini söyleyebiliriz:

Devr-i gül geldi geçer kimseye güymez sâkî
Ne turursun elüŋe câm-ı mey-i gül-reng al [55]

yalmanmak

Yalman ve yalman- eşsesli gibi görünen kelimelerdir. İsim ve fiil kökünün eşsesli olduğu örneklere Türkçede rastlansa da bunların önemli bir kısmının ses olayları neticesinde ortaya çıkan eşseslilik durumları olduğu bilinmektedir.[56] Her iki kelime de standart Türkçede kullanılmamaktadır. TürkS. ve KubbL. gibi kaynaklarda yalman kelimesine yer verilmişse de örnekler tarihî dönem metinlerine aittir. Ağızlarda 'mızrak, kılıç ucu' anlamlarıyla Kırşehir,[57]

---

[53] Kadı Burhaneddin, *Dîvân* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020), 252v. Muharrem Ergin neşrinde bu kelime göyerem şeklinde okunmuştur. Bk. Muharrem Ergin, *Kadı Burhaneddin Divanı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980), 447. Ancak biz anlamın 'yanmak' değil, 'beklemek, ummak' olduğunu düşünerek güyerem şeklini tercih ettik.

[54] Muhammed b. Hamza'nın Kur'an tercümesinde: "Güyüŋ, bayık ben sizüŋ-ile güyicilerdenven." 25a/11, "Güyüŋ bize, alalum nûruŋuzdan" (257a/10). Bk. Ahmet Topaloğlu, *Muhammed b. Hamza, XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi*, Cilt: 2 (Sözlük) (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978), 277. Ahmed-i Dâî'nin *Miftâhu'l-Cenne*'sinde: "[...] her kimi kim ol gice uyanuḳ olmasa aŋa güyerler tā irte namāzı vaḳtına değin." Bk. Gürer Gülsevin, "Ahmed-i Dāî, Miftahu'l-Cenne (Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizini)," Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 1989.

[55] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 100.

[56] Günümüz Türkçesindeki örnekleri geniş bir şekilde ele alan Fikret Turan, bu gibi eşsesli fiil ve isimler için 'fiil-isim' terimini teklif eder; *yalman* X *yalman-* bu çalışmada ele alınmamıştır. Bk. Fikret Turan, "Modern Türkçede Fiil Tabanlarıyla Sesteş İsim Soylular ve Bir Terim Teklifi: Fiil-İsimler" *İlmî Araştırmalar* 6 (1998), 245-261.

[57] Ahmet Günşen, *Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000), 361.

Balıkesir ve Sivas'ta tespit edilmiştir.[58] Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde yalman çok örnekli kelimelerdendir. TS'de "Kılıcın, kamanın, bıçağın, mızrağın, süngünün ağzı veya ucu" olarak tanımlanmış olup 17. yüzyıldan sonraki tanıklar sözlüklere aittir.[59] Bu kaynaktaki tanıkların dönemlerini esas alarak kelimenin 17. yüzyıldan itibaren kullanım sıklığının düştüğü ve yavaş yavaş unutulduğu sonucuna varılabilir. *Lehce-i Osmanî*de 'keskin uç, temren' anlamı yanında 'sarp, sivri yer' anlamı da verilmiştir ki bunun bir mecaz olduğu açıktır.[60] *Tarama Sözlüğü*'ne 16. yüzyıla ait bir Selimnâme'den alınan şu örnek hem isim hem fiil biçimini ihtiva etmesi açısından ilgi çekicidir: "Yalmanlar kan dökmeğe yalap yalap yalmanup [...]" (TS, VI, 4258).

Yalman- fiiline *Tarama Sözlüğü*'nde "1. Yalanmak, yalanıp yiyecek şey aramak. 2. Bir şey istemek" anlamları verilmiştir; tanıklara bakıldığında asıl anlamın birincisi olduğu görülür: "Agaçları yudup dişleriyle uvadur idi ve dahı yalmanup yutası nesne ister idi" (TS, VI, 4258).

Yalman ve yalmanmak kelimelerinin anlam farkına bakılarak farklı köklerden gelmiş oldukları söylenebilir.

Yalman-, Azerbaycan Türkçesinde 'yaltaklık etmek' anlamındadır; bunun ikileme olarak yalmanıb-yaltaglan- biçimi de kaydedilmiştir.[61] Türkmence'de yalmanmak 'Çok acıkmak, yemek arzu etmek, yalanmak' anlamlarına gelmektedir.[62] Kazan Tatarcasında da '1. Yalanmak. 2. Bir başkası yemek yerken canı çekip dudaklarını yalamak. 3. Yaltaklanıp ümit etmek.' anlamlarıyla kullanılmaktadır.[63]

---

[58] DS, XI, 4148.

[59] TS, VI, 4255-4257.

[60] Ahmed Vefik Paşa, *Lehce-i Osmanî* (Dersaadet, 1306). TürkS.'te de kaydedilen bu anlam DS'deki veriye (Giresun, Artvin, Kerkük) dayanmaktadır. Bk. DS, XI, 4148.

[61] ADİL, II, 482.

[62] M. Y. Hamzayev. *Türkmen Diliniy Sözlügi* (Aşgabat: Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyası Dil Bilimi İnstitutı, 1962),1292; Talat Tekin vd., *Türkmence-Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, 1995).

[63] TTAS, III, 635; Mustafa Öner, *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), 552.

Räsänen[64] ve Clauson,[65] 'bir tür sıçan' anlamındaki yalman veya yamlan üzerinde dururlar. Tietze, yalman/yelmân 'temren' ve yalman- 'yalanmak' kelimelerine tanıklarıyla birlikte yer vermiş, ancak yapısına dair bir açıklama yapmamıştır.[66] Gülensoy, yalman için < *ya-l+man açıklamasını yapar.[67] Burada *ya- 'yanmak, parlamak, alevlenmek' –l > yāl 'alev' +man 'benzerlik eki' yapısı düşünülmüştür;[68] ancak 'alev' +man yapısının nasıl 'dik ve sarp yamaç; mızrak ucu, temren' anlamları kazandığı açık değildir. Azerbaycan Türkçesindeki yalman 'yele' ise farklı bir kökten türemiş olup sadece eş seslilik ilgisiyle ele alınabilir; bunun 'benzerlik' eki +mAn ile yapıldığı açıktır: yal 'yele' + mAn 'yele'.[69] ESTY,[70] yalım I (yalçın kaya' ve yalın II 'bıçak ucu' kelimelerinin semantik yakınlığını ve 'bıçak ucu'ndan 'sarp/dik yer'e doğru bir anlam gelişmesini mümkün görmektedir.

Yalman ve yalman- kelimeleri eşsesli olmakla beraber semantik olarak ilgili değillerdir. Bunları ayrı ayrı ele almak gerekmektedir:

1) yalman (< *yā-l-(I)m+An)

*ya- 'alevlenmek' kökü ve türemeleri hakkında Tekin, ayrıntılı açıklama yapmıştır.[71] *ya-l- 'alevlenmek, alev almak' fiil gövdesi ile ilgili Eski Uygurca ve Karahanlı dönemi metinlerindeki örnekleri Clauson[72] göstermiş, DLT'deki

---

[64] Räsänen, *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, 183.

[65] Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, 936.

[66] Tietze, a.g.e., Cilt: 9, 164.

[67] Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü- Etimolojik Sözlük Denemesi*, 1046.

[68] +mAn için bk. Erdal, *Old Turkiç Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*, 73-74.

[69] ADİL, II, 482.

[70] ESTY (1989), 104.

[71] Şinasi Tekin, *Uygurca Metinler II: Maytrısimit-Burkancıların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma-Uygurca İptidaî Bir Dram* (Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1976), 318-320.

[72] Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, 918.

öt yaldı 'ateş alevlendi' örneğini vermiştir.[73] yal-ın 'alev' türemesi de tarihî dönem metinlerinde takip edilebilmektedir.[74] DLT'de öt yalını 'ateşin alevi' olarak kaydedilmiştir.[75] Tarihî Türkiye Türkçesi dönemine ait metinlerde yalın ~ yalıŋ 'alev' şekilleri birlikte görülür.[76] Damaksı biçimin ortaya çıkışında diğer tarihî dönem metinlerinde sıkça karşımıza çıkan yalıŋ 'çıplak' kelimesinin etkisi olmalıdır. Yalın (< *ya-l-ın) ve yalım (< *ya-l-ım) kelimelerinin aynı kökten farklı türemeler veya fonetik bir gelişme sonucu yalın ~ yalıŋ ~ yalım dallanmaları düşünülebilir.

Yalım'a, 17. yüzyıldan beri 'keskin, keskinlik" anlamları da verilmektedir:[77] *'baltanüŋ yalümi ile'*.[78] Ahmed Vefik Paşa yalım kelimesine 'kılıç ve teber ve saire ağzı' anlamını vermiştir.[79] Şemseddi Sami Efendi de kelimeye benzer bir anlam vermiştir: 'Esliha-i cârihanın keskin tarafı: *kılıcın yalımı*'.[80] Muhtemelen *Kāmūs-ı Türkî*'den aktarılarak TürkS. ve KubbL.'nde de bu anlam kaydedilmiştir.[81] Çağatay sözlüklerinde de yalım 'keskin, keskinlik' olarak anlamlandırılmıştır.[82]

Yalım kelimesinin Eski Türkçe döneminden beri takip edilen bir başka varyasyonu 'çıplak, yalın' anlamını taşır. Clauson'un farazî *yal- köküne bağladığı bu kelime 'üzerinde bitki örtüsü olmaması' anlam ilgisiyle *kaya* kelimesiyle

---

[73] Ercilasun - Akkoyunlu, a.g.e., 377.

[74] Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, 929.

[75] Ercilasun - Akkoyunlu, a.g.e., 356.

[76] TS, VI; Meninski, *Thesaurus*, III, 5550.

[77] Meninski, *Onomasticum*, 14; Tulum, *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, 1860.

[78] Meninski, *Thesaurus*, III, 5550.

[79] Ahmed Vefik Paşa, *Lehce-i Osmanî*, 820.

[80] *Kāmūs-ı Türkî*, 1536.

[81] Türkiye Türkçesinde kelime 'alev, alev dili' anlamında da yaşamaya devam etmektedir: *Beş altı arşın yakında şiddetli bir ateş yalım yalım alev salarak...* -Nâbîzâde Nâzım (KubbL.), *Kuru otların yalımı çabuk geçti* – Necati Cumalı (TürkS.), *Yalımlar savruluyordu denizin üstüne mağaradan* – Yaşar Kemal (Tietze, IX).

[82] Gerard Clauson, *Sanglax: A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdi Xān* (Oxford: The Trustees of the 'E.J.W. Gibb Memorial, 1960S), 336v; Şeyh Süleyman Efendi-i Buhârî, *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî* (İstanbul: 1298), 298.

birlikte kullanılır.[83] Yalım'ın bazı kuzey doğu Türk dillerinde (yalım ~ çalım) ve Türkiye Türkçesinde yaşadığını görüyoruz. TS, VI, 4236'da kaydedilen ve Clauson'un 'a bevelled cutting edge = eğimli keskin/sarp kenar' şeklinde verdiği anlam, yalım kelimesinin 'keskin, keskinlik' anlamıyla ilgilidir. Çağatay sözlüklerinde verilen 'keskin, keskinlik' anlamı ve *Senglâh*'taki "Yalman: Bemaʿnī-i tund u tīz bāşed. Ve mecāzen tundī-i kūhrā hem güyend" açıklaması,[84] bu düşünceyi doğrular.

yalın ~ yalıŋ ~ yalım biçimlerinde fono-semantik bulaşmalar dikkate alındığında 'parlaklık/alev > keskinlik ~ sarplık' anlamlarının geliştiği görülmektedir. Böylece, çok anlamlı (yalım+an >) yalman kelimesi ortaya çıkmıştır. +An Eski Türkçe'de sınırlı sayıda kelimede 'kuvvetlendirme ve çokluk' eki olarak karşımıza çıkmaktadır: eren, oğlan, örten 'alev';[85] yegren 'kestane rengi (at)' < yegir 'ceylan'+en;[86] özen 'bir şeyin içi'[87] örneklerinde karşımıza çıkıyor. Gülensoy, kızan (<kız+an), sapan (< sap+an), köken (< kök+en) kelimelerini de bunlara ekler.[88] Eklendiği kelime gövdesine kuvvetlendirme ve benzerlik anlamı katan bu ek, Türkiye Türkçesi ağızlarında gözen 'pınar' (< göz+en)[89], özen 'dere, koyak, sulak yer' (< öz 'dere, vadi'+en)[90], tozan 'ince toz, kar fırtınası' (< toz+an)[91] gibi örneklerde karşımıza çıkmaktadır.

2) yalman- (< *ya-l-ım+a-n-)

Yalman- fiilinin dönüşlü fiil çatısı ifade ettiği açıktır. Bunun geçişli fiil tabanı 'yalamak, yalayıp yutmak' anlamıyla ve yalma- (Trkm., Tat., Bşk.) ~ cal-

---

[83] Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, 928.

[84] Clauson. *Sanglax: A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdi Xān*, 336v; Şeyh Süleyman Efendi-i Buhârî, *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî* (İstanbul: 1298), 298.

[85] Gabain, a.g.e., 44: Kemal Eraslan, *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, 94.

[86] Ölmez, *Köktürkçe ve Eski Uygurca Dersleri*, 65.

[87] Erdal, a.g.e., 91

[88] Gülensoy, a.g.e., 68-69.

[89] DS, VI.

[90] DS, IX.

[91] TürkS., DS, X

ma- (Krg.) ~ jalma- (Krkl., Kzk.) varyasyonlarıyla çağdaş Türk dillerinin birçoğunda yaşamakta olup fiil gövdesi ise yalım isim gövdesinden +A- morfemiyle türetilmiştir: yalım+a >) yalma-. Bu fiilin ilk anlamı '*alev bir nesneye temas edip yakmak' olmalıdır; yalım 'alev' kökünden bu manayı ifade eden bir fiil türemesini beklemeliyiz. Ne var ki, yalma- ~ calma- fiilinin yukarıda kaydedilen Türk dillerinde 'alev/yakmak' ile ilgili bir anlamı tespit edilememiştir. Aynı kelimenin farklı iki varyantı olmak veya aynı kökten iki ayrı morfemle türemiş kelimeler olmak ihtimaliyle yalına-[92] ~ yalna- 'alevlenmek'[93] (< yalın 'alev'+a-) ile yalma- '*alevlenmek' (< yal-ım 'alev'+a-) benzerliği dikkat çekici olabilir.

Bu kelime Türk dillerinde 'yalamak' temel anlamı ve yakın anlamlarıyla yaşamaktadır. Fiilin dönüşlü formu olan yalma-n- > yalman- 'yalanmak, arzulamak' ise birkaç tarihî metinde[94] tespit edilebilmiştir; bazı çağdaş Türk dillerinde ise çeşitli fonetik ve semantik biçimlerde yaşamaktadır: Az. yalman- 'yaltaklık etmek, baş eymek',[95] Bşk. yalman- 'yalanmak, arzulamak',[96] Kum. yalmanmak 'yalanmak'.[97] Tat. yalman- 'yalanmak, yaltaklanmak',[98] Trkm. yalman- 'yemek istemek, yalanmak',[99] Urm. yalman- 'yalanmak, yaltaklık etmek'.[100]

*yalıma- (< yal-ım 'alev'+a-) > yalma- fiilinin asıl anlamının '*alev bir nesneye temas edip yakmak' olduğu varsayımını yukarıda ifade etmiş; yalına-[101] ~ yalna- 'alevlenmek'[102] (< yal-ın 'alev'+a-) fiilini de kökendeşlik veya ya-

---

[92] EUTS, 281.

[93] Nuri Yüce, *Mukaddimetü'l-Edeb - Hvārizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası: Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988), 202.

[94] Yüce, *Mukaddimetü'l-Edeb - Hvārizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası: Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*, 202; TS, VI, 4258.

[95] ADİL. IV, 516.

[96] BTH, II, 788.

[97] Bammatov, 390.

[98] TTAS, III, 635.

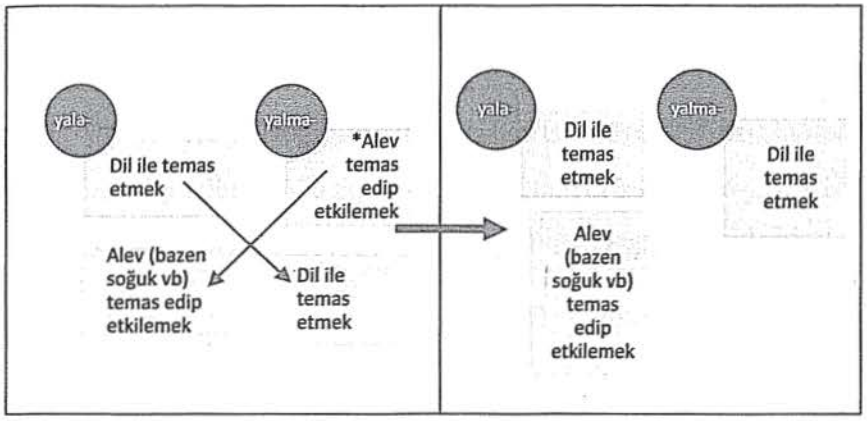
[99] M. Y. Hamzayev, 844.

[100] A. N. Garkavets, 601.

[101] EUTS, 281.

[102] Yüce, a.g.e., 202.

pıca yakınlık ihtimaliyle bu varsayımı güçlendirecek bir delil olarak göstermiştik. Fiilin bu kök anlamının fono-semantik karışma süreci sonunda y a l a - fiiliyle anlamca karıştığını, zamanla birçok Türk dilinde yerini y a l a - fiiline bıraktığı düşünülebilir. Kzk. c a l a p c a l m a - 'yalayıp yutmak, silip süpürmek' birleşik fiili ise bu karışmanın ara bir aşamasına işaret etmektedir.[103] Fono-semantik karışmanın belli bir sürecinde her iki fiil de anlamlarını birbirine geçirmiş, nihayet y a l a - fiili kökünde sahip olmadığı 'alev temas edip etkilemek' anlamını da içine alarak yaygın veya tek fiil hâline gelmiştir.



*Şem'î Dîvânî*nda isim gövdesi olan y a l m a n geçmez; y a l m a n - fiili ise bir yerde tespit edilmiştir:

Tîglar dil uzadup dér ki ciger-dâr kanı
Süŋüler y a l m a n u p eydür kanı kalb-i a'dâ (K 2/24)

s ö y ü n - s ö y ü n d ü r -

s ö y ü n - ve s ö n - fiilleri birbirinin müteradifi olarak tarihî metinlerde ve bazı çağdaş Türk dillerinde karşımıza çıkmaktadır. Göktürk dönemi metinlerinde 'sönmek' fiilini gösteren bir kelime kaydedilmemiştir; Eski Uygur metinlerinde

---

[103] Kenan Koç - Ayabek Bayniyazov - Vehbi Başkapan, *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2003).

ise bu fiil esasen öç- 'sönmek'[104] fiiliyle ifade edilmiştir. Bunun yanında sön-[105] fiili de kullanılır; ancak bu dönem metinlerinde söyün- fiiliyle karşılaşmıyoruz. *Kutadgu Bilig*'de öç- ve sön- fiilleri hemen hemen eşanlamlı olarak tespit edilirken[106] DLT'de sadece öç- 'sönmek' fiili vardır.[107] Kâşgarî'nin sön- ve söyün- fiiline yer vermemesi bunların 'sönmek' eylemini anlatan ikincil fiiller olduğunu veya semantik alanlarının biraz daha farklı olduğunu akla getirmektedir.

Çağatayca sözlüklerinde öç- 'sönmek', öçür- 'söndürmek' ve sön- 'sönmek', söndür- 'söndürmek' fiilleri geçmektedir.[108] *Mukaddimetü'l-Edeb*'in Moğolca-Çağatayca çevirisinde Mog. söne- fiilinin Çağatay Türkçesi karşılığı olarak sön- ve üş- (< öç-) fiilleri kullanılmıştır.[109] Bazı Kıpçak metinlerinde sön-, söndür- ve söyün-, söyündür- fiilleri tespit edilmiştir; bu dönem metinlerinde ise öç- ve türevlerinin kullanılmadığı görülüyor.[110]

Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde öç- tespit edilemedi; öçür- ise *Süheyl ü Nevbahar*'da bir yerde geçmiştir:

Diler kim anı yardan uçuradı
Ümīḍi çerāġını öçüredi[111]

söyün- 'sönmek, parlaklığı gitmek' fiili, söyündür- 'söndürmek', söyün-

---

[104] Gabain, a.g.e., § 128, 216; EUTS, 145; Eraslan, a.g.e., 594.

[105] Gabain, a.g.e., § 111; EUTS, 210, Eraslan, a.g.e., 602.

[106] Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig, III, İndeks*. Haz. Kemal Eraslan - Osman F. Sertkaya - Nuri Yüce (İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1979).

[107] Ercilasun - Akkoyunlu, a.g.e., 783

[108] Clauson, *Sanglax: A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdi Xān*.

[109] N. N. Poppe, *Zemahşerî, Mukaddimetü'l-Edeb Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü*. Çev. Mustafa S. Kaçalin (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 133.

[110] Recep Toparlı, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003); A. Melek Özyetgin, *Ebū Ḥayyān, Kitābu'l-İdrāk li lisāni'l-Etrāk, Fiil: Tarihî-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi* (Ankara: Köksav Yayınları, 2001), 632-634.

[111] Ali Cin, *Mesud bin Ahmed, Süheyl ü Nev-bahâr (Kenzü'l-Bedâyi'), İnceleme-Metin-Dizin* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2012), 199.

dürünülmek 'söndürülmek', söynük (< söyün-ük), söynüklü türetmeleriyle daha çok ve sıkça Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde tespit edilmiştir.[112] Sön- ve söndür- fiilleri bu dönem metinlerinde baştan beri kullanılsa da sıklığının söyünmek- fiiline göre daha düşük olduğu görülür. TS'deki tanıkların türüne bakıldığında söyün- fiilinin 18. yüzyıldan itibaren daha çok bir sözlük malzemesi olarak kaldığı ve standart Türkçede sıklığını kaybederek nihayet 19. yüzyıldan itibaren unutulduğu söylenebilir.

söyünmek fiiline TS'de "sönmek, parlaklığı gitmek' anlamı verilmiştir; bu kaynakta verilen tanıkların dönemlerine bakıldığında 18. yüzyıldan itibaren sadece sözlüklerde geçtiği görülür. *Derleme Sözlüğü*'nde söğünmek, sövünmek, söyünmek biçimleri tespit edilmiştir.[113] Bu örneklerin sadece birer yerde tespit edilmesine bakarak bu fiilin Türkiye Türkçesinde ağızlarında da büyük ölçüde unutulduğu söylenebilir.

	ET	Çağ.	Kıpç.	ETT	Az.	Bşk	Kzk	Krg	Tat	Tkm	Tür
öç- (öçür-)	+	+	-	-	-	-	+	+	+	+	-
sön- (söndür)	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+
söyün- (söyündür-)	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-

'sön-' eylemini ifade etmek üzere öç- fiili Eski Uygurca döneminde sön- fiiliyle birlikte yaşamaktadır. öç- fiilinin Oğuzca bölgelerinde (Türkmence dışında) görülmemesi; Türkiye Türkçesi metinlerinde 16. yüzyıl ortalarına kadar yaygın olarak esasen söyün- fiilinin kullanılması, günümüz Türk dillerinde sön- biçiminin hemen hemen ortak olması dikkat çekicidir.

Räsänen, Moğ. sönü- 'sönmek' fiiliyle paralelliğini göstermiş: Kalmukçadaki sŏñi > söyi- > sŏ 'gece' kelimesiyle de ilgisini belirtmiştir.[114] Tü. sön- = Mo. sönü- denkliğinde hangi şeklin esas olduğu konusunda farklı görüşler var-

[112] TS, V, 3544-3550.

[113] DS, X, 3682.

[114] Räsänen. a.g.e., 430.

dır. Şçerbak, Türk-Moğol dil ilişkilerini ele aldığı makalesinde farklı yaklaşımları değerlendirmiştir. Şçerbak'ın görüşleri çerçevesinde iki sebepten dolayı s ö n- fiili Türkçe kökenli olup Moğolcaya s ö n i- şeklinde girmiştir: Birincisi, 13. yüzyıldan önce Türkçe metinlerde bulunan kelimeler Moğolcadan alıntı olamaz; bu yüzyıla kadar dil ilişkileri Türkçeden Moğolcaya olmak üzere tek yönlüdür.[115] İkincisi, ise fiil tabanlarının Moğolcada daima ünlüyle bitmesidir. Türkçe, Moğolcadan aldığı bazı fiillerde bu ünlüleri korumuştur; Moğolca ise Türkçeden aldığı fiillere daima bir ünlü ekler.[116] Dolayısıyla s ö n- ~ s ö y ü n- fiillerinin kökeni Türkçede aranmalıdır.

Farazî bir *s ö ñ- fiilinden /n/ ~ /y/ dallanmasıyla ortaya çıkmış *s ö y- biçimi (söy-ü-n- >) s ö y ü n- dönüşlü biçiminin izahı olabilir. İlgi çekici olan s ö y ü n- biçiminin yaygın olarak sadece Türkiye Türkçesi metinlerinde tespit edilmiş olmasıdır. Türkiye Türkçesinin ilk dönemlerinde sıklık olarak s ö y ü n- baskın görülse de zamanla bu biçim Türkiye Türkçesi ağızlarında zayıf izler bırakarak kaybolmuştur. Bu süreçte tespit edemediğimiz bir s ö y ü n- > *s ö̃ n- > s ö n- gelişmesini de var saymak mümkündür.

Şem'î Dîvânı'nda s ö n- fiili geçmez; s ö y ü n- ise iki yerde tespit edilmiştir:

Bahr-i eşkümle bir olsa ey sanem tûfân-ı Nûh
Âteş-i hecrün s ö y ü n d ü r m e z ne müşkil mâcerâ[117]

Ko s ö y ü n s ü n bu yidi Şem'i tokuz kâşânenün
K'âh-ı sûzı âsumâna meş'al-i enver yeter[118]

---

[115] A. Şçerbak. "Türk-Moğol Dil İlişkileri (Dillerin Birbirinden Etkilenme ve Birbirlerine Karışma Sorunu Üzerine)," *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/25 (2011), 12.

[116] Şçerbak. "Türk-Moğol Dil İlişkileri (Dillerin Birbirinden Etkilenme ve Birbirlerine Karışma Sorunu Üzerine)," 20-22; Ölmez, bu yapıdaki isim ve fiillerin bir listesini vermiştir; Ölmez'in listesinde Tü. sön- / Mo. söni- yer almaz. Bk. Mehmet Ölmez, "On Mongolian asara- 'to nourish' and Turkish aşa- 'to eat' From Middle Mongolian to Modern Turkic Languages," *Türk Dilleri Araştırmaları* 17 (2007), 237-247.

[117] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 134.

[118] Prizrenli Şem'î, a.g.e., 171.

Kısaltmalar

ADİL	Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti
Az.	Azerbaycan Türkçesi (bk. ADİL)
Bşk.	Başkurtça (bk. Başkurt Tiliniŋ Hüzligi)
BTH	Başkurt Tiliniŋ Hüzligi
DLT	Ercilasun (2015), Kaçalin (2019)
DS	Derleme Sözlüğü
DTs	Drevnetyurkskiy Slovar
ET	Eski Türkçe
ESTY	Sevortyan, E.
ETT	Eski Türkiye Türkçesi
EUTS	Caferoğlu (2011)
Hak.	Hakasça
Hal.	Halaççа (Doerfer, 1980)
Krg.	Kırgızca (Yudahin, 1945)
Krkl.	Karakalpakça (Uyğur, 2019)
KubbL.	İlhan Ayverdi (2005)
Kum.	Kumukça (Bammatov, 1969).
Kzk.	Kazakça (Koç, 2003)
Özb.	Özbekçe
Sal.	Salarca
Senglâh	Clauson (1960)
Tat.	Tatarca (TTAS)
TD	Tarama Dergisi
Trkm.	Türkmence (Hamzayev, 1962; Tekin, 1995)
TS	Tarama Sözlüğü
TTAS	Tatar Tiliniŋ Aŋlatmalı Süzligi
Tür.	Türkçe
TürkS.	Türkçe Sözlük (Türk Dil Kurumu, 11. Baskı)
Urm.	Urumca (Garkavets, 2019)

Kaynakça

Ahmed Vefik Paşa. *Lehce-i Osmânî*, Dersaâdet, 1306.

Arat, Reşid Rahmeti. *Kutadgu Bilig, III, İndeks*. Haz. Kemal Eraslan - Osman F. Sertkaya - Nuri Yüce, İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1979.

Ayverdi, İlhan. *Kubbealtı Lugati: Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Vakfı, 2005.

Bammatov, Z. Z.. *Kumukça-Rusça Sözlük*. Moskva: Sovetskaya Ensiklopediya İzdatelstvosu, 1969.

Başkurt Tilinin Hüzligi. 2 Cilt: Meskew: Tarih, Til hem Ezebiyet İnstitutı, 1993.

Caferoğlu, Ahmet. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

Cin, Ali. *Mesud bin Ahmed, Süheyl ü Nev-bahâr (Kenzü'l-Bedâyi'), İnceleme-Metin-Dizin*. Konya: Eğitim Yayınevi, 2012.

Clauson, Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: University Press, 1972.

Clauson, Gerard. *Sanglax: A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdi Xān*, Oxford: The Trustees of the 'E.J.W. Gibb Memorial, 1960.

Derleme Sözlüğü. 12 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993.

Develi, Hayati. "Eski Türkiye Türkçesinde /K/ - /G/ Ses Birimlerinin Yazılışı," *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXIX (2000), 31-34.

Develi, Hayati. *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.

Doerfer, Gerhard - Semih Tezcan. *Wörterbuch des Chaladsch (Dialect von Charrab)*. Budapest: Akademiai Kiadö, 1980.

Drevnetyurkskiy Slovar. Haz. V. M. Nadelyev - D. M. Nasilov - E. R. Tenişev - A. M. Sçerbak. Leningrad: Akademia Nauk SSSR-Institut Yazıkoznaniya, 1969.

Eraslan, Kemal. *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2012.

Ercilasun, Ahmet B. - Ziyat Akkoyunlu (Haz.). *Kâşgarlı Mahmud, Dîvânu Lugâti't-Türk: Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.

Erdal, Marcel. *Old Turkiç Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*. Cilt: I-II Wiesbaden: Otto Harrossowitz, 1991.

Ergin, Muharrem. *Kadı Burhaneddin Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980.

Gabain, Annemarie von. *Eski Türkçenin Grameri*. Çev. Mehmet Akalın. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.

Garkavets, Aleksandr N.. *Urumca Sözlük*. Çev. Iryna I. Logvynenko -Yuliya Romanenko Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.

Gülensoy, Tuncer. *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü-Etimolojik Sözlük Denemesi*. 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.

Gülsevin, Gürer. "Ahmed-i Dâî, Miftahu'l-Cenne (Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizini)." Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi, 1989.

Günşen, Ahmet. *Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

Hakasça-Türkçe Sözlük. Haz. Emine Gürsoy Naskali - Viktor Butanayev - Almagül İsina - Erdal Şahin - Liaisan Şahin - Aylin Koç. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.

Hamzayev. M. Y.. *Türkmen Diliniŋ Sözlügi*. Aşgabat: Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyası Dil Bilimi İnstitutı, 1962.

Kadı Burhaneddin, *Dîvân*, British Museum Or. 4126, Tıpkıbasım, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020.

Koç, Kenan - Ayabek Bayniyazov – Vehbi Başkapan. *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

Lessing, Ferdinand D.. *Moğolca-Türkçe Sözlük*. 2 Cilt. Çev. Günay Karaağaç. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.

Mahmud el-Kâşgarî. *Dîvânu Lugâti't-Turk*. Çev. Mustafa S. Kaçalin. Haz. Mehmet Ölmez. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2019.

Meninski, Franciscus à Mesgnien. *Complementum Thesaurus Linguarum Orientalium seu Onomasticum Latino-Turcico-Arabico-Persicum*. Haz. Mehmet Ölmez. İstanbul: Simurg Yayınları, 2000.

Meninski, Franciscus à Mesgnien. *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae Arabicae Persicae, Lexicon Turcico Arabico Persicum*. Haz. Mehmet Ölmez. İstanbul: Simurg Yayınları, 2000.

Ölmez, Mehmet. "On Mongolian asara- 'to nourish' and Turkish aşa- 'to eat' From Middle Mongolian to Modern Turkic Languages." *Türk Dilleri Araştırmaları 17* (2007), 237-247.

Ölmez, Mehmet. *Köktürkçe ve Eski Uygurca Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.

Öner, Mustafa. *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.

Özyetgin, A. Melek (Haz.). *Ebū Ḥayyān, Kitābu'l-İdrāk li lisāni'l-Etrāk, Fiil: Tarihî-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*. Ankara: Köksav Yayınları, 2001.

Poppe, N. N.. Zemahşerî, *Mukaddimetü'l-Edeb Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü*. Çev. Mustafa S. Kaçalin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

Prizrenli Şem'î. *Şem'î Dîvânı* (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım). Haz. Murat A. Karavelioğlu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.

Räsänen, Martti. *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1969.

Sçerbak, A.. "Türk-Moğol Dil İlişkileri (Dillerin Birbirinden Etkilenme ve Birbirlerine Karışma Sorunu Üzerine)." Çev. Leyla Babatürk. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/25 (2011), 9-32.

Sevortyan, E. V. *Etimologiçeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov*, Moskva: Akademiya Nauk SSSR, İzdatelstvo Nauka, 1974 vd.

Şemseddin Sami, *Kāmūs-ı Türkî*, Dersaadet, 1317.

Şeyh Süleyman Efendi-i Buhârî, *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî*. İstanbul: 1298.

Tarama Dergisi: Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi, Cilt: II, *Türkçeden Osmanlıcaya İndeks*. İstanbul: Türk Dili Tetkik Cemiyeti, 1934.

Tarama Sözlüğü: XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü. Cilt: III (1967), Cilt: IV (1969), Cilt: V (1971), Cilt: VI (1972). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tatar Tiliniŋ Aŋlatmalı Süzligi. 3 Cilt. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1977-1981.

Tekin, Şinasi. *Uygurca Metinler II: Maytrısimit-Burkancıların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma-Uygurca İptidaî Bir Dram*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları,1976.

Tekin, Talat vd.. *Türkmence-Türkçe Sözlük*. Haz. Talat Tekin - Mehmet Ölmez - Emine Ceylan - Zuhal Ölmez - Süer Eker. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 18, 1995.

Tietze, Andreas. *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, Cilt: VI. Haz. Emine Yılmaz - Nurettin Demir. Ankara: Tüba Yayınları, 2018.

Topaloğlu, Ahmet. Muhammed b. Hamza. *XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi*. Cilt: 2 (Sözlük). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978.

Toparlı, Recep - Hanifi Vural - Recep Karaatlı. *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.

Tulum, Mertol. *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

Tulum, Mertol. *Osmanlı Türkçesine Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2009.

Turan, Fikret. "Modern Türkçede Fiil Tabanlarıyla Sesteş İsim Soylular ve Bir Terim Teklifi: Fiil-İsimler." *İlmî Araştırmalar* 6 (1998), 245-261.

Uyğur, Ceyhun Vedat. *Karakalpak Türkçesi Sözlüğü* (*Karakalpakça-Türkçe Sözlük*). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.

Uzbek Tiliniŋ İzâhli Lugati. Haz. Z. M. Ma'rufov. 2 Cilt. (Moskva: Rus Tili Neşriyati), 1981.

Ünver, İsmail. "Şem'î Şem'ullâh." *Türk Dili* 397 (1985), 38-43.

Yakup, Abdurishid. *An Ili Salar Vocabulary: Introduction and a Provisional Salar-English Lexicon*. Tokyo: Department of Linguistics University of Tokyo, 2002.

Yudahin, K. K.. *Kırgız Sözlüğü*. Cilt: I. Çev. Abdullah Taymas. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1945; Cilt: II, 1948.

Yüce, Nuri. *Mukaddimetü'l-Edeb - Hvārizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası: Giriş, Dil Özellikleri-Metin*-İndeks. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.